

Української республіканської партії, та список її лауреатів. Матеріали посібника сприяють кращому розумінню складної епохи боротьби за українську державність періоду 20-х років ХХ ст., знайомлять читачів і дослідників з непересічною постаттю останнього командира повстанського руху проти більшовиків на Правобережній Україні. Наклад видання – 500 примірників.

У 2019 р. з нагоди 125-річчя від дня народження Я. В. Гальчевського Хмельницький обласний літературний музей за сприяння Управління молоді та спорту Хмельницької облдержадміністрації видав бібліографічний покажчик «Яків Гальчевський-Орел – Герой-повстанець» (Вінниця, 2019)⁶³⁹. Посібник містить інформаційні матеріали, хроніку життєвого і визвольного шляху отамана Орла та бібліографію праць, присвячених йому. Видання подає найповнішу нині джерельну базу про життя і діяльність Я. Гальчевського. Джерела систематизовані та представлені у вигляді «Хронік життєвого і визвольного шляху», «Бібліографії праць Я. В. Гальчевського» та опису певних публіцистичних праць, надрукованих в періодичних виданнях і збірниках «Про Я. В. Гальчевського». Крім того, видання вміщує інформацію про імена лауреатів премій. На особливу увагу заслуговує розділ «З посвятою героєві». У покажчику наведено уривки з поеми М. Стрельбицького, присвяченої Я. Гальчевському, а також з повісті-поєми А. Ненціцького «А за річкою – Руда», в якій літературним героєм є образ Я. Гальчевського.

Розглянуті бібліографічні видання сприяють вивченню маловідомих фактів з життя військового і громадського діяча, вчителя і письменника, а головне – патріота України Я. Гальчевського, допомагають популяризації цієї визначної постаті.

Михайло Грушевський (1866–1934). Найбільш опрацьованою в дослідницькому й відповідно біобібліографічному плані, як і найбільш пошанованою та увічненою, є постать голови Української Центральної Ради Михайла Сергійовича Грушевського. Бібліографічні дослідження, присвячені цьому видатному діячеві, започатковані ще за його життя у дореволюційний і післяреволюційний періоди, продовжені дослідниками української діаспори у другій половині ХХ ст., а нині набули широкого висвітлення в незалежній Україні.

«Реєстр наукових і літературних праць проф. М. Грушевського (1894–1904)» І. О. Левицького було включено до «Наукового збірника присвяченого професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)» (Львів, 1906)⁶⁴⁰. На сторінках «Літературно-наукового вістника» (1910) було подано перелік видань професора М. Грушевського, які можна придбати в книгарні «ЛНВ» та інших книгарнях⁶⁴¹.

М. Грушевський, як і В. Винниченко, фактично єдині визначні

⁶³⁹ Яків Гальчевський-Орел – герой-повстанець (до 125-річчя від дня народж. Якова Васильовича Гальчевського) : довід.-бібліогр. вид. / уклад.: В. О. Мельник, Л. М. Данилюк ; Упр. молоді та спорту Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц. обл. літ. музей. Вінниця : Нілан, 2019. 47 с. : іл. Бібліогр.: с. 15–24.

⁶⁴⁰ Левицький І. О. Реєстр наукових і літературних праць проф. М. Грушевського (1894–1904). *Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)*. Львів, 1906. С. 1–64.

⁶⁴¹ В книгарні «Літературно-наукового вістника» і по інших книгарнях продаються такі видання проф. Мих. Грушевського. *Літературно-науковий вістник*. 1910. Т. 49. С. [236].

революційні постаті націонал-демократичного табору, яким у 1920-ті рр. приділила увагу українська радянська бібліографія. Однак, якщо у радянській бібліографії В. Винниченка була представлена лише його мистецька – письменницька творчість, то у бібліографії М. Грушевського – його наукова й публіцистична спадщина. Остання навіть містила праці національного змісту, в яких доводилося право українців на самостійну державу, етнічна відмінність українського народу від російського. Такі праці склали основу «Матеріалів до бібліографії друкованих праць академіка М. С. Грушевського за 1905–1928 рр.» (Київ, 1929)⁶⁴², спочатку виданих як окреме видання, яке згодом увійшло як окремий розділ до «Ювілейного збірника на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського: з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності» (Київ, 1929)⁶⁴³. Вшанування радянською владою лідера Української революції пояснюється тим, що М. Грушевський повірив обіцянкам більшовиків створити радянську федерацію суверенних республік і повернувся з еміграції в Україну. Його авторитет радянська влада планувала використати на свою користь. Однак, як зазначає дослідниця І. П. Цибенко: «З середини 1920-х років ставлення до наукової творчості вченого з боку офіційної історіографії поступово змінювалося. Публікації М. Рубача, П. Любченка, М. Яворського, що з'являлися у періодичних виданнях «Червоний шлях», «Життя і революція», «Більшовик України», започаткували партійну інтерпретацію життя і творчості М. С. Грушевського»⁶⁴⁴.

Нову біобібліографію укладено на основі книжкових і газетних фондів Всеукраїнської бібліотеки України (ВБУ, нині НБУВ) при Всеукраїнській Академії Наук, наукових бібліотек Києва та Львівської бібліотеки НТШ. У підготовці «Матеріалів до бібліографії друкованих праць академіка Грушевського за 1905–1928 рр.» брали участь співробітники ВБУ: Д. Балика, О. Карпінська, Н. Козель, Н. Ципкіна.

Видання складається з трьох основних частин: Розвідки, статті, замітки, матеріали; Красне письменство; Рецензії, а також додаткового бібліографічного списку праць академіка М. Грушевського, що надійшли від В. Дорошенка – видатного українського бібліографа, книгознавця, члена НТШ у Львові.

У першому розділі скомпоновано записи, що містять відомості про окремі видання, зібрання творів та публікації на сторінках вітчизняних і зарубіжних видань. Це понад 800 бібліографічних описів книг, статей, розвідок, інформаційних повідомлень, хронік українською, російською, польською, німецькою, французькою, англійською, турецькою, болгарською, чеською мовами та декілька записів мовою есперанто з історії громадського руху в Україні, національного питання,

⁶⁴² Матеріали до бібліографії друкованих праць академіка Грушевського за 1905–1928 рр. / упоряд. : Д. Балика та ін.; допов. В. Дорошенка. Київ, 1929. 104 с.

⁶⁴³ Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського : з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наук. діяльності. Т. 3. Матеріали до бібліографії друкованих праць академіка Грушевського за 1905–1928 р.р. / Всеукр. Акад. Наук. ; упоряд.: Балика Д., Карпінська О., Козель Н., Ципкіна Н.; допов. В. Дорошенка. У Києві : Київ-Друк, 1929. 104 с. : портр.

⁶⁴⁴ Цибенко І. П. Бібліографічні аспекти наукової спадщини М. С. Грушевського : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2005. С. 6.

історії України та зарубіжних країн, опублікованих упродовж 1905–1928 рр. Тут наведено описи фундаментальних праць ученого, серед яких: «Історія України-Руси» 2-ге видання, «Ілюстрована історія України» українською мовою та російською в авторизованому перекладі, що побачила світ у Санкт-Петербурзі в 1913 р., «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (СПб, 1914), «Історія української літератури» (Київ; Львів, 1923). Не менш важливу частину цього розділу складають публікації М. Грушевського, присвячені проблемам національної самоідентифікації українців, розбудові незалежної Української держави, вивченню фольклорної спадщини українського народу, мовознавчі та літературознавчі розвідки. Розділ «Красне письменство» представляє літературно-художню спадщину М. Грушевського 1909–1928 рр. – 50 бібліографічних записів творів українською та деяких авторських перекладів російською мовою. Тут подано інформацію про публікації у періодиці, окремі видання деяких художніх творів, розкрито зміст збірок «Sub divo», «3 старих карток» (1918 р.) та «Під зорями» (1928)⁶⁴⁵. Серед матеріалів цієї частини збірника не лише наукові праці М. Грушевського, а й публіцистичні, зокрема промови багатьох його виступів. Це дає змогу простежити публікації М. Грушевського в періодичних виданнях революційної доби, а також його безпосередню участь і роль у визвольній боротьбі 1917–1921 рр. Вони розкривають бачення М. Грушевським майбутнього національно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку українського народу як після ліквідації російського самодержавства, так і після приходу до влади в Росії більшовиків. Так, у 1917 р. з'явилися такі його праці: «Від слова до діла» (Нова Рада, № 5); «Вільна Україна. (Велика хвиля. Повороту нема. Народностям України)» (Нова Рада, Ч. 1–15); «Чи Україна тільки для Українців?» (Шляхи, Львів. Рік IV, зш. 5–8); «Звідки пішло Українство і до чого воно йде» (Київ, 1917); «На Україну іде походом вороже військо (Промова проф. Грушевського до всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і солдатських депутатів)» (Діло, Ч. 307); «Про українську мову й українську школу» (Київ, 1917); «Проект української конституції» (Народна Воля, Київ, № 154); «Промова проф. Грушевського [на з'їзді народів у Києві]» (Українське слово, Львів, Ч. 248); «Україна і Росія. Переговори в справі нового ладу (Продовження брошури: «Українська Центр. Рада і її універсали перший і другий)» (Київ, 1917); «Хто такі Українці і чого вони хочуть» (Київ, 1917).

У 1918 р. опубліковано: «Промова Голови Ц. Р. проф. Грушевського на засіданні Ц. Ради 19-го, березня 1918 р. при ратифікації мирного договору» (Народна Воля, Київ. Ч. 33); «Промова Грушевського [20-XI–1917 перед оголошенням універсалу Ц. Ради]» (Укр. Слово, Львів. Ч. 291); «Промова під Центральною Радою на похороні січовиків студентського куреня 19 березня» (Народна Воля, 1918); «Промова проф. М. Грушевського на з'їзді соц.-революціонерів» (Укр. Слово, Львів. Ч. 18);

⁶⁴⁵ Історіографічне та джерелознавче дослідження бази даних «Персональні бібліографічні посібники 1926–1930 років». Книжкова палата України імені Івана Федорова. Київ, 2009. С. 10. URL: http://www.ukrbook.net/elektr_publ/Person_bib_posib_1926%E2%80%951930.pdf

«Роковини Української Центральної Ради. Промова голови М. Грушевського» (Укр. Слово, Львів. Ч. 70).

Важливою є збірка статей і промов М. Грушевського «На порозі Нової України. Гадки і мрії» (Київ, 1918), до якої включено однойменну статтю, в якій учений виклав своє бачення майбутнього України. До видання увійшли статті, опубліковані переважно упродовж 1917–1918 рр., насамперед, у газеті «Народна воля» і журналі «Літературно-науковий вістник». Вони присвячені аналізу процесів тогочасного політичного та громадського життя. Серед них «Повороту не буде», «Кінець Московської орієнтації», «Державність», «Мир землі нашій!», «Україна окремішна» та ін. У 1919 р. виходять актуальні на той час статті: «Об'єднання України Наддніпрянської і Наддністрянської», «Відродження Української Республіки» (Громада». Київ, 1919, Рік 1, № 1).

Покажчик дає змогу з'ясувати українські емігрантські видання країн Європи і Америки, в яких під час революції публікувалися статті, листи і спогади М. Грушевського: «Світова війна і революція. Українська народня республіка» («Свобода», Джерзи Сіті, Ч. 113); «Політика російських Совітів проти України» (Народне Слово, Пітсбург, Па. Ч. 35); «Роковини української незалежності» (Свобода, Джерзи Сіті, Ч. II. 2); «Що говорить професор Грушевський про зраду (Виймок із листа проф. Грушевського до «Свободи», писаного з Женеви 30. XI. 1919)» (Америка, Філадельфія, Ч. 151); «Політичний стан України» (Воля, Відень, Рік II, Т. III. № 10/11); «Якої автономії і федерації хоче Україна» (Вістник Союзу Визволення України, Відень. 1917, Ч. 171–172).

У віденському «Вістнику політики, літератури й життя» у 1919 р. було опубліковано такі статті М. Грушевського: «Українська гривня», «Українська самостійність і її історична необхідність», «Як творилась Українська Держава».

Останній розділ «Рецензії» включає 270 бібліографічних записів, відомості про рецензії та відгуки М. Грушевського на неперіодичні й періодичні видання, політичні та правові першоджерела, науково-дослідну, науково-популярну, публіцистичну та художню літературу 1905–1917, 1919, 1924–1928 рр. Серед описів публікацій цього розділу – рецензії на праці історика В. Ключевського, філолога та історика О. Шахматова, публіциста і громадського діяча Є. Чикаленка, письменника й театрального діяча М. Старицького, етнографічні розвідки І. Франка, відгуки на праці зарубіжних дослідників: польських, чеських, німецьких, французьких, англійських. Бібліографічні записи цього розділу складаються з прізвища автора публікації, назви прорецензованого джерела, вихідних відомостей та кількісної характеристики видання, а також відомостей про джерело, де надруковано рецензію. У додатках наведено алфавітний перелік 18 праць з 1907 по 1922 рр. з історії, етнографії, а також художні та публіцистичні твори, що побачили світ в Україні та за її межами (Нью-Йорк, Вінніпег)⁶⁴⁶.

Окремий бібліографічний список лише літературних творів М. Грушевського,

⁶⁴⁶ Історіографічне та джерелознавче дослідження бази даних «Персональні бібліографічні посібники 1926–1930 років» / Кн. палата України ім. І. Федорова. Київ, 2009. С. 11. URL: http://www.ukrbook.net/elektr_publ/Person_bib_posib_1926%E2%80%951930.pdf

підготовлений Т. Черкаським, опубліковано у збірці оповідань Михайла Грушевського «Під зорями» (Київ, 1929), звертає увагу Л. Винар⁶⁴⁷.

З початку встановлення тоталітарного режиму в СРСР, що супроводжувався геноцидом українського народу, зокрема знищенням його інтелектуальної й культурної еліти, вивчення наукового доробку, публіцистичної і творчої діяльності М. Грушевського, В. Винниченка та численної когорти українських націонал-комуністів, які свого часу пішли на співпрацю з більшовиками і були знищені, не здійснювалося. У радянській Україні прижиттєві видання праць М. Грушевського після його смерті в листопаді 1934 р. були заборонені. Вони не включалися до навчальних програм шкіл і вищих навчальних закладів, а зберігалися у «спецфондах» великих бібліотек України і були доступні лише для окремих дослідників з дозволу керівних органів. Децю іншою була ситуація на західноукраїнських землях в складі Польщі. Відразу після смерті визначного вченого, громадського і політичного діяча вийшла монографія І. Крип'якевича «Михайло Грушевський: життя й діяльність» (Львів, 1935). У ній автор докладно схарактеризував наукову й громадсько-політичну діяльність М. Грушевського під час його перебування в Галичині. Водночас він зазначав, що «для Наддніпрянщини його праця була ще більша, незрівняно більша, і для неї його вага більша. Грушевський перший поставив українство на Наддніпрянщині «на весь зріст» – вимагав, щоб українці не тільки розвивали все більше свою культуру, але й виступали як самостійна нація на європейському полі. ... Коли ж прийшла революція, він став на чолі нової української держави і з своїми найкращими намірами старався вести її до розвитку та сили»⁶⁴⁸.

Історична пам'ять про революційно-визвольну боротьбу 1917–1921 рр. та її лідерів плекалася в середовищі української еміграції, у колі дослідників української діаспори Західної півкулі. Серед них відомий історик, редактор журналу «Український історик» – Любомир Винар, який у 1966 р. започаткував теоретично-методичну концепцію «грушевськознавства» як наукової дисципліни⁶⁴⁹ та визначив основні її складові – джерела і бібліографію. Л. Винар запропонував структуру бібліографії «грушевськознавства» у вузькому й широкому розумінні. У першому випадку – це традиційно праці М. Грушевського і про нього, які включали всі бібліографічні види публікацій. До бібліографії у широкому розумінні входять усі друківані і недруківані праці Грушевського (монографії, статті, рецензії, некрологи, збірники джерельних матеріалів, документи, звіти та ін.); недруківані архівні матеріали вченого, зокрема його епістолярна спадщина; друківані й недруківані праці та архівні матеріали родини Михайла Сергійовича, передусім його дружини Марії, доньки Катерини, брата Олександра, сестри Ганни та інших членів родини, важливі для бібліографії фотодокументи «грушевськознавства»⁶⁵⁰.

⁶⁴⁷ Винар Л. Потрібна бібліографія творів Михайла Грушевського. *Сучасність*. 1966. № 7. С. 113.

⁶⁴⁸ Крип'якевич І. Михайло Грушевський: Життя й діяльність. Львів: Просвіта, 1935. С. 56–57.

⁶⁴⁹ Ковальський М., Атаманенко А. Теоретичне обґрунтування грушевськознавства (до 70-ліття Любомира Винара). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ, 2004. Вип. 10. С. 30–41.

⁶⁵⁰ Макар Ю. І., Атаманенко А. С. До 75-річчя Любомира Романа Винара. *Український історичний журнал*. 2007. № 2. С. 225–229.

Того ж року з нагоди 100-річчя від дня народження М. Грушевського часопис УІ присвятив Великому Українцю свої перші номери. У журналі була опублікована «Бібліографія праць про Михайла Грушевського», укладена Л. Винаром. Крім того, у розділі «Мемуаристика» надруковано спогади Б. Мартоса – «М. С. Грушевський, яким я його знав», а в розділі «З архіву» – «Автобіографія Михайла Грушевського 1914–1919»⁶⁵¹. «Бібліографія праць про Михайла Грушевського» складається з двох основних частин: перша – це бібліографія бібліографій М. Грушевського, а друга – бібліографія праць про М. Грушевського. Бібліографія дає змогу встановити, що слідом за згаданими уже І. Левицьким – на початку ХХ ст., Д. Баликою, Т. Черкаським та іншими у міжвоєнні роки, бібліографією досліджень М. Грушевського після Другої світової війни займався чеський дослідник Я. Бідло, а також А. Григорович, Д. Дорошенко та Н. Полонська-Василенко. Водночас фактично усі відомі українці зарубіжжя писали про наукову, громадсько-політичну та державницьку діяльність М. Грушевського. Серед них: М. Андрусяк, І. Борщак, Л. Білас, О. Бочковський, І. Витанович, О. Гермайзе, Д. Гаркуша, В. Добровольський, О. Домбровський, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, В. Дубровський, С. Єфремов, М. Ждан, М. Кордуба, Г. Костюк та інші. З-поміж праць революційної тематики – це дослідження В. Дорошенка «Перший президент відновленої Української держави», М. Ковалевського «При джерелах боротьби», М. Кордуби «Грушевський про нашу політику», Романа Рахманного «Будівничий першої Української Народньої Республіки», М. Остаповича «Президент: життя і діяльність Михайла Грушевського».

Тоді ж, 1966 р., у журналі «Сучасність» опублікована коротка аналітична стаття Л. Винара про всі відомі на той час бібліографії М. Грушевського. У ній дослідник згадує розвідку чеського професора Я. Бідло «Михайло Грушевський», з переліком близько 60 творів українського історика, громадського і державного діяча в останньому розділі, англomовний «Нарис української історіографії» Д. Дорошенка та О. Оглоблина (Нью-Йорк, 1956), який містить розлогий список праць про життя і творчість М. Грушевського. Л. Винар також називає статтю Н. Полонської-Василенко «Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків» («Записки НТШ», том 173, (Чикаго, 1962)), де подано бібліографію праць Грушевського, включно до 1934 р., та англomовний переклад статті М. Грушевського про звичайну схему «російської історії» А. Григоровича («Selected Bibliography» in Michael Hrushevsky, «The Traditional Scheme of «Russian History»», Winnipeg 1966), в якій є окремий розділ про вибрану бібліографію праць Грушевського і праць про нього. На думку Л. Винара, «... цей список є добрим початком для опрацювання бібліографії праць про М. Грушевського»⁶⁵².

У 1984 р. – у рік 50-ліття з дня смерті визначного українського історика і державного діяча в УІ (№ 1/4) вийшла англійською мовою значно розширена «Bibliography of Publications on M. Hrushevskiy» (Бібліографія публікацій про М. Грушевського)

⁶⁵¹ Український Історик: журн. Укр. іст. т-ва. Рік XXI. В століття з дня народин Академіка Михайла С. Грушевського (1866–1934–1966). Нью-Йорк ; Мюнхен. 1966. Ч. 1/2. С. 122–130.

⁶⁵² Винар Л. Потрібна бібліографія творів Михайла Грушевського. *Сучасність*. 1966. № 7. С. 113–115.

Л. Винара⁶⁵³. У першій її частині вказано бібліографічні видання, які безпосередньо присвячені М. Грушевському, і ті, в яких згадуються його праці. Це, зокрема, бібліографічні праці П.-Р. Магочія (Paul Robert Magocsi), О. Оглоблина, Олега і Олександри Підгайних. У журналі також опублікована праця Ігоря Каменецького (Ihor Kamenetsky) «Grushevsky and Ukrainian Foreign Policy, 1917–1918».

Того ж року в Мюнхені Л. Винар вперше видав німецькою мовою біобібліографічний покажчик «Mychajlo Hrushevsk'kyj»⁶⁵⁴, де представлено матеріали за 1866–1934 рр. Наступного року в Нью-Йорку англійською мовою з'являється праця Л. Винара «Mykhailo Hrushevskiy (1866–1934): bibliographic sources»⁶⁵⁵. Водночас виходить книга Л. Винара «Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934)»⁶⁵⁶. Один з її розділів – «Бібліографічні джерела до вивчення життя Михайла Грушевського» поділяється на два підрозділи: «Бібліографічні дослідження праць М. Грушевського» та «Бібліографія видань про Михайла Грушевського». Розділ «Вибрані видання Любомира Винара про Михайла Грушевського» містить окремо представлені книжкові видання та статті.

Наприкінці 1980-х років – з початком перебудови в СРСР – праці великого Українця поступово стали надбанням для науковців та широкого загалу. Тоді ж почали масово виходити перевидання творів М. Грушевського, надходила література про нього й від української діаспори, зарубіжних бібліотек та українознавчих центрів.

Варто згадати, що комісія для вивчення творчої спадщини академіка М. С. Грушевського була створена у Києві за ухвалою республіканської наради археографів «Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку» ще у грудні 1988 р. Тоді ж було вирішено розпочати багатотомне видання творів М. Грушевського. У лютому 1989 р. це рішення було підтримане постановою Президії Академії наук України⁶⁵⁷. А вже на початку 1991 р. у видавництві «Наукова думка» було видано перший том багатотомного репринтного видання М. С. Грушевського «Історія України-Руси» з низкою вступних статей знаних учених: Валерія Смолія, Павла Соханя (Археографічна комісія АН УРСР), Омеляна Пріцака (Український науковий інститут Гарвардського університету), Френка Сисина (Центр досліджень історії України імені Петра Яцика при Канадському інституті українських студій Альбертського університету), у яких всебічно розглядався життєвий і творчий шлях видатного історика України. Бібліографія праць М. Грушевського була опрацьована Сергієм Білоконом та Ігорем Гиричем під керівництвом президента Українського історичного товариства (Кент, Огайо, США) Любомира Винара⁶⁵⁸. На цей час в Україні вже опубліковано 25 томів запланованого 50-томного видання праць М. Грушевського, а також сотні окремих видань його праць і книжок про нього. Така багатюща творча спадщина об'єктивно вимагає якнайретельнішого її бібліографування.

⁶⁵³ Український історик : журн. Укр. іст. т-ва : у п'ятдесятиліття смерті М. Грушевського. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен. 1984. Рік XXI. Ч. 1/4. С. 82–102.

⁶⁵⁴ Wynar L. Mychajlo Hrushevsk'kyj : biobibliographische quelle, 1866–1934 / München. 1984. 68 S.

⁶⁵⁵ Wynar L. Mykhailo Hrushevskiy (1866–1934): bibliographic sources. New York: 1985. 19, 203 p.

⁶⁵⁶ Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934) : у 50-ліття смерті. Мюнхен: Сучасність. 1985. 120 с.

⁶⁵⁷ Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т, 12 кн. Київ: Наук. думка, 1991 р. С. V.

⁶⁵⁸ Там само. С. VI.

Значний внесок у бібліографію М. Грушевського у перше десятиріччя суверенної української держави зробили сучасні вітчизняні історики І. Гирич, Б. Грановський, С. Кіржаєв. Так, у 1991 р. Б. Грановський підготував біобібліографічну брошуру «*Академік М. С. Грушевський : матеріали до бібліографії про життя і діяльність за 1914–1934 рр.*»⁶⁵⁹, де вміщено бібліографічні відомості про праці академіка, що були надруковані в українсько- та російськомовній емігрантській періодиці, а також у газетах окупаційної доби (1941–1944 рр.) і тривалий час зберігалися у радянських спецховищах.

Цього ж року було видано каталог С. Кіржаєва «*Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР*»⁶⁶⁰ і згадали про М. Грушевського у «Календарі знаменних і пам'ятних дат»⁶⁶¹.

У щорічному науково-допоміжному покажчику «Історія України» за 1991 р., що видається Національною історичною бібліотекою України, у розділі «персоналії» представлена бібліографія досліджень про М. Грушевського з нагоди 125-річчя від дня його народження⁶⁶². У ній подано праці дослідників життєдіяльності визначного Українця – Я. Дашкевича, П. Соханя, І. Гирича, О. Копиленка, Р. Пирога та ін.

У 1996 р. світ побачив біобібліографічний покажчик І. Гирича «*Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Покажчик до фонду № 1235 у ЦДДА у м. Києві)*»⁶⁶³. За структурою видання складається з трьох частин: листи до М. Грушевського (індивідуальні й від установ), адресати листів М. Грушевського та візитні картки, з-поміж яких чимало матеріалів часів національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1921 рр.

У 1997 р. в журналі «Український історик» був опублікований бібліографічний довідник «Грушевськіяна Любомира Винара»⁶⁶⁴, підготовлений магістром бібліотечних наук, старшим науковим співробітником Української вільної академії наук у США Світланою Чолган. Матеріали систематизовано у двох розділах: «Праці Л. Винара про Грушевського» та «Праці про Любомира Винара». Перший розділ складається з чотирьох частин: Бібліографія бібліографій грушевськіяни (книжки і статті); Книжки і редактовані книжкові та серійні видання; Статті, документи і замітки про М. Грушевського; Рецензії на видання про Грушевського. У довідни-

⁶⁵⁹ Академік М. С. Грушевський: матеріали до бібліогр. про життя і діяльність за 1914–1934 рр. з україно- та російськомов. еміграц. та окупац. періодики 1914–1944 рр. (з фондів Б-ки Головархіву УРСР та ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР). Вип. 1 / уклад. Б. В. Грановський ; Голов. арх. упр. при Каб. Міністрів України. Київ, 1991. 25 с.

⁶⁶⁰ Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР : каталог / Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; уклад. С. М. Кіржаєв ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 1991. 114 с. (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 16).

⁶⁶¹ 125 років з дня народження М. С. Грушевського. *Календар знаменних і пам'ятних дат*. '91. Київ, 1991. 3 кв. С. 53–58.

⁶⁶² Історія України : наук.-допом. бібліогр. покажч. за 1991 рік / М-во культури України, Держ. іст. б-ка України. Київ, 1993. Ч. 1. С. 10–12.

⁶⁶³ Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Покажчик до фонду № 1235 у ЦДДА у м. Києві) / упоряд. І. Гирич, ред. Н. Черкащенко ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Центр. держ. іст. архів України у м. Києві. Київ, 1996. 107 с. (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 39).

⁶⁶⁴ Чолган С. Грушевськіяна Любомира Винара : бібліогр. довідник. *Український історик*. 1997. Т. 34, № 1/4. С. 238–274.

ку зібрано чимало матеріалів з революційної тематики, які публікувалися в таких українських періодичних виданнях за кордоном, як «Український історик», «Новий шлях», «Українські вісті», «Український голос», «Мета» та інших. Це, зокрема, статті вченого: «Думки про українську державу в контексті її історичного розвитку», «Про «самоліквідацію» Центральної Ради, німців і гетьмана Скоропадського», «Про Грушевського, державність і ще дещо», «Про українську державність і ще дещо». Подано інформацію про праці М. Грушевського «Українська Центральна Рада і відродження державності України», «Вісті Української Центральної Ради з 1917 року» та інші за редакцією Л. Винара.

У 1998 р. вийшла книга *«Винар Любомир. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток»*⁶⁶⁵, упорядкована І. Гиричем, перший розділ якої «Вступ до науки грушевськознавства» містить рубрику «Бібліографічні джерела грушевськознавства». Чималу зацікавленість викликає четвертий розділ «Бібліографічні дослідження», який включає розлогу бібліографію «Грушевськіяни» Л. Винара, опрацьовану С. Чолган, і уже згаданий «Бібліографічний довідник», до якого увійшли «Праці Любомира Винара про М. Грушевського».

На рубежі століть ґрунтовний біобібліографічний покажчик *«Михайло Грушевський – перший президент України, академік»* уклад Б. Грановський (Київ, 2001)⁶⁶⁶. Видання присвячене десятиріччю незалежності України та 135-літтю від дня народження М. С. Грушевського і включає літературу за 1885–2000 рр. У вступній статті посібника укладач висвітлює історію «грушевськознавства», започатковану ще за життя академіка, називає найвідоміших дослідників цієї тематики. До покажчика входить багато матеріалів революційної доби, зокрема промови, виступи, листи М. Грушевського тощо.

На державному рівні вшанування пам'яті та відзначення ювілеїв М. Грушевського розпочалося у 1998 р. Знаковою подією у цьому контексті було відкриття монумента М. Грушевському в Києві. Тодішній Президент України Л. Кучма мав потребу у зміцненні політичного лідерства, що й спонукало його як главу держави активно апелювати до національної версії української історії, проведення комеморативних заходів, спрямованих на увічнення слави видатних українців, презентацію українського минулого⁶⁶⁷.

У ХХІ столітті з'явилася низка ґрунтовних бібліографічних видань, присвячених М. Грушевському. З нагоди 140-річчя від дня народження Великого Українця співробітниками Харківської ОУНБ було підготовлено методично-бібліографічні матеріали *«Михайло Грушевський – історик і будівничий нації»*⁶⁶⁸. Видання мало

⁶⁶⁵ Винар Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток. Т 5 / Укр. Іст. Т-во; Міжнар. т-во ім. М. Грушевського, Фондація ім. О. Ольжича; уряд. І. Гирич. Київ; Львів; Париж; Нью-Йорк; Торонто: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 216 с. (Серія: Грушевськіяна).

⁶⁶⁶ Михайло Грушевський – перший президент України, академік: біобібліографія (1885–2000 рр.) / уклад. Б. В. Грановський. Київ: Геопринт, 2001. 384 с.

⁶⁶⁷ Зерній Ю. О. Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3. С. 43–44.

⁶⁶⁸ Михайло Грушевський – історик і будівничий нації (до 140-річчя від дня народж. М. Грушевського): метод.-бібліогр. матеріали / Харків. обл. універс. наук. б-ка, Упр. культури Харків. облдержадмін. Харків, 2006. 9 с. URL: library.kharkov.ua/libdruk/LibKh-00000000018.pdf

сприяти бібліотекам в організації заходів щодо популяризації творчості М. С. Грушевського як одного з провідних діячів українського національного відродження, як історичної постаті першої величини в новітній період історії України. М. Грушевського разом з Т. Шевченком та І. Франком віднесено до велетнів української культури, політичної думки та історії українського народу і держави в останні два століття. У матеріалах всього 19 бібліографічних записів, що представляють як твори М. Грушевського, так і праці про нього.

9 лютого 2015 року було видано Указ Президента України «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського»⁶⁶⁹, що орієнтував суспільство, відповідні державні структури на широке відзначення його ювілею в Україні та зарубіжних країнах, проведення конференцій, круглих столів, наукових читань, інших заходів, присвячених популяризації наукової, державотворчої та історико-культурної спадщини вченого й політика, організацію виставок документів та фотоматеріалів, присвячених діяльності М. Грушевського, зокрема на посаді Голови Центральної Ради Української Народної Республіки, просвітницькі заходи тощо.

Тож у 2016 р. з нагоди 150-річчя від дня народження М. Грушевського фахівцями низки наукових бібліотек вищих закладів освіти та обласних бібліотек було підготовлено рекомендаційні бібліографічні покажчики і списки літератури. Вони відрізняються за структурою, метою, читацьким призначенням і відповідно за обсягом представлених матеріалів. Так, співробітниками бібліотеки Запорізького національного університету було укладено ґрунтовний бібліографічний покажчик «*Людина великого масштабу*», бібліографами Науково-технічної бібліотеки Івано-Франківського національного науково-технічного університету нафти і газу – рекомендаційний бібліографічний список «*Михайло Грушевський – творець української державності*», фахівцями бібліотеки Сумського державного університету – рекомендаційний покажчик «*Великі українці. Михайло Грушевський*», співробітниками бібліотеки Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького – масштабний за обсягами біобібліографічний покажчик «*Слово про Великого Українця*», а бібліографами наукової книгозбірні Запорізької державної інженерної академії – бібліографічний список літератури «*М. С. Грушевський – історик, політик, патріот*» та ін.

Джерельною базою покажчика «*Людина великого масштабу*» (Запоріжжя, 2016)⁶⁷⁰ слугували матеріали книжкових фондів Запорізької університетської бібліотеки, які присвячені життєвому і творчому шляху видатного українського історика, літературознавця, письменника, громадського і державного діяча. В окремих розділах покажчика представлена бібліографія творів М. Грушевського, матеріали до біографії, публікації про різні аспекти наукової та громадсько-політичної діяльності видатної постаті української історії. До бібліографічного покажчика ввійшли статті з періодичних видань, наукових збірників, книги

⁶⁶⁹ Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського : Указ Президента України від 9 лютого 2015 року, № 63/2015). *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 5. Ст. 279. С. 13–14.

⁶⁷⁰ *Людина великого масштабу: до 150-річчя від дня народж. Михайла Грушевського* : бібліогр. покажч. / уклад.: О. А. Горбань, О. В. Мартинова; Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя. 2016. 56 с. URL : http://library.znu.edu.ua/bibliograf/pokazniki/Do_150_rokiv_M-Grushevskogo.pdf

та дисертаційні дослідження. Варто виокремити розділи: «Епістолярна спадщина Михайла Грушевського», «Він писав нам нашу історію і творив нам нашу історію: Михайло Грушевський як історик, соціолог, організатор науки», «Символ всеукраїнського національного єднання: Михайло Грушевський – видатний державний і громадський діяч», «В ім'я українського слова: М. Грушевський – письменник, літературознавець, видавець». В окремому розділі представлено інтернет-ресурси. Всього у покажчику вміщено 869 бібліографічних записів.

Бібліографічний список «Михайло Грушевський – творець української державності» (Івано-Франківськ, 2016)⁶⁷¹ значно менший за обсягом і складається з двох розділів: «Основні видання творів М. Грушевського» та «Література про життя і наукову спадщину М. Грушевського», де чимало матеріалів про визвольні змагання 1917–1921 рр.

Бібліографічний список літератури «М. С. Грушевський – історик, політик, патріот» (Запоріжжя, 2016)⁶⁷² містить 37 бібліографічних записів. Основою джерельної бази цієї бібліографії є окремі томи 50-томного видання творів М. Грушевського, статті з сучасних періодичних видань і збірників, насамперед з УДЖ, а також «Наука і суспільство», «Сучасність», «Урядовий кур'єр» тощо. Зацікавленість викликають дослідження Р. Пирога «Ідейно-політичні підстави компромісу Михайла Грушевського з більшовицькою владою», «Приземлення М. Грушевського», «Михайло Грушевський в об'єктиві реальності» та ін.

З метою розкриття особистості М. Грушевського як політика і лідера українців у боротьбі за самостійність Української держави та ознайомлення читача з публіцистичною і науковою спадщиною великого патріота України, яка стосується визвольних змагань українців початку ХХ ст., було укладено покажчик «Великі українці. Михайло Грушевський»⁶⁷³. Видання містить книги, статті та електронні ресурси, всього 171 запис, які висвітлюють активну політичну діяльність М. Грушевського у період Української революції 1917–1921 рр., а також відомості про його твори, які надають змогу зрозуміти ставлення політика до подій того часу в Україні.

З шести розділів видання лише два останні – «Твори М. С. Грушевського як першого президента» та «Література про життя і творчість М. С. Грушевського» – є бібліографічними. Перші чотири розділи – це короткі відомості про біографію М. Грушевського, його політичну ідею, наукову спадщину та увічнення його пам'яті. З-поміж представленої літератури за темою цікавість викликають публіцистичні статті Р. Пирога «Грушевський і більшовицька влада: ціна політичного компромісу» (Дзеркало тижня, 2006, № 37) і «Батько нашої незалежності: драматизм історичної долі» (День, 2016, 30 вересня), а також дослідження О. Л. Копиленка «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність» (Київ, 1991).

⁶⁷¹ Михайло Грушевський – творець української державності: (до 150-річчя від дня народж.): бібліограф. список / Івано-Франків. нац. наук.-техн. ун-т нафти і газу, Наук.-техн. б-ка; уклад. О. В. Книгицька, ред. Л. А. Жолобка. Івано-Франківськ, 2016. 20 с.

⁶⁷² М. С. Грушевський – історик, політик, патріот (до 150-річчя від дня народж. М. С. Грушевського) (бібліогр. список літ.) / Запоріж. держ. інженер. акад.; уклад. Л. В. Криворучко. Запоріжжя, 2016. 5 с.

⁶⁷³ Великі українці. Михайло Грушевський: до 150-річчя від дня народж. Михайла Сергійовича Грушевського: рек. покажч. / Сум. держ. ун-т, Бібліотека; уклад. В. О. Шарко. Суми, 2016. 52 с. URL: <http://library.sumdu.edu.ua>

У бібліографічному покажчику *«Слово про Великого Українця»* (Мелітополь, 2016)⁶⁷⁴ 248 бібліографічних записів. Упорядники визначили вісім періодів у житті і творчості М. Грушевського, серед яких два припадають на визвольну боротьбу – це «Київський: 1917–1918 рр.» та «Еміграційний 1919–1924 рр.».

Так, у першому розділі «Наукова та літературна спадщина М. Грушевського» виділено окремі підрозділи: статті, фрагменти творів у збірниках та періодичних виданнях, художня спадщина та листи. До кожної праці Грушевського подана анотація. Завдяки цьому легко знайти роботи, написані вченим у революційні роки. Наприклад, до першої книги четвертого тому 50-томного видання історика включено його статті, брошури та промови, що з'явилися упродовж березня 1917 – квітня 1918 рр. і стали вагомим внеском у розробку концепції Української революції та є важливим джерелом для вивчення й осмислення подій зазначеного періоду.

Великий інтерес викликає збірник статей М. Грушевського з авторськими коментарями *«На порозі нової України: гадки і мрії»* (Київ, 1991), де висвітлюються погляди діяча на події 1917–1918 рр. Не менш значимою є книга *«Новий період історії України за роки: 1914–1919»* (Київ, 1992), де йдеться про перебіг подій в Україні під час Першої світової війни, Лютневої революції та Жовтневого перевороту 1917 р. в Росії.

Другий розділ «Література про життя та діяльність М. Грушевського» структуровано таким чином: Образ М. Грушевського в художній літературі; Біографічні відомості про М. Грушевського в енциклопедичних та довідкових виданнях; Інформаційні матеріали в підручниках та навчальних посібниках; Публікації в інших виданнях. Тут представлено праці Я. Дашкевича «М. Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку?», І. Гирича «Федераліст очима «Самостійника» (до історії написання статті А. Жука «М. Грушевський та СВУ», О. Гриніва «Концепція «Великої України» М. Грушевського», С. Кармазіна «Еволюція поглядів М. Грушевського на Українську державу» та інші.

Бібліографічний покажчик *«Михайло Грушевський і Вінниччина»* (Вінниця, 2016)⁶⁷⁵, укладений бібліографами відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, містить матеріали про різноаспектні зв'язки видатного українського державного і політичного діяча М. С. Грушевського з Вінницьким краєм та літературу про вшанування його пам'яті на Вінниччині. Адже М. С. Грушевський певним чином був пов'язаний з Вінниччиною, зокрема з селом Сестринівка (нині Козятинського району). У своїх історичних працях він неодноразово згадував населені пункти Вінниччини, підтримував зв'язки з однодумцями-подолянами. У покажчику представлено окремі книги, публікації в наукових збірниках, альманахах, всеукраїнських та регіональних ЗМІ, виявлені у фондах бібліотеки, бібліографічних

⁶⁷⁴ Слово про Великого Українця (до 150-річчя від дня народж. Михайла Грушевського) : біобібліогр. покажч. / Б-ка Мелітоп. держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького ; видав. ред. І. А. Радіонова ; упоряд.: О. Т. Циганок, О. А. Барібіна, А. В. Новах та ін. Мелітополь, 2016. 111 с.: іл.

⁶⁷⁵ Михайло Грушевський і Вінниччина: до 150-річчя від дня народж. (29.09.1866–24.11.1934) : бібліогр. покажч. / Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва ; уклад.: Г. М. Авраменко, О. Ю. Антонюк, О. М. Зелена ; ред. С. В. Лавренюк. Вінниця, 2016. 132 с. <https://library.vn.ua/e-library/katalog/mixajlo-grushevskij-i-vinnichchina>

джерелах та мережі інтернет. Показчику передуватиме текстова частина, де представлено статті вінницьких дослідників життя і творчості М. С. Грушевського – І. М. Романюка і О. А. Бакальця. Матеріали бібліографічної частини видання систематизовано за розділами: Подільські корені в родоводі М. С. Грушевського, перебування його на Вінниччині; Поділля в працях М. С. Грушевського; Твори М. С. Грушевського у фонді Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; Зв'язки М. С. Грушевського з видатними подільцями; Грушевськіана вінницьких науковців; Вшанування пам'яті М. С. Грушевського на Вінниччині; Довідково-бібліографічні матеріали. Усього включено 495 бібліографічних записів. Безперечно, підготовлений показчик є вагомим внеском у загальноукраїнську грушевськіану.

Не можна оминати й ґрунтовні електронні ресурси, присвячені М. Грушевському. Це, насамперед, меморіальний інтегрований електронний архів *e-АРХІВ Михайла Грушевського* (*Mykhailo Hrushevsky Digital Archives*)⁶⁷⁶, представлений на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, формування якого розраховано на довготривалу перспективу. Метою проекту є оприлюднення різноманітної та різнопланової інформації про визначного українського вченого, громадського, політичного і державного діяча Михайла Грушевського.

Електронний ресурс є результатом спільних зусиль та співпраці багатьох вчених і дослідників – українських істориків, історіографів, літературознавців, архівістів, археографів, музейних працівників, бібліографів, видавців різних установ та організацій. Серед них – Оксана Юркова (Інститут історії України НАН України), Ігор Гирич (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України), Світлана Панькова, Ганна Кондаурова (Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського). Проект сайту, архітектуру та модель бази знань е-Архіву, програмно-технологічний, бібліотечний та бібліографічний науковий супровід розробили і підтримують Катерина Лобузінна, Іван Лобузін (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Автори проекту зазначають: «Ми свідомі того, як багато написано самим Грушевським, як багато написано про нього, та – водночас – як мало з того всього широким загалом прочитано і як багато про Грушевського досі невідомо. У грушевськознавстві – а так з 1960-х років з легкої руки проф. Любомира Винара був означений новий напрям спеціальних історичних досліджень – існують певні проблеми бібліографічного, методологічного та тематичного характеру, що ускладнює як дослідницьку, так і популяризаційну роботу. Оригінальні прижиттєві публікації праць М. Грушевського часто-густо недоступні через їх раритетність. Сучасні публікації виходять дуже скромними, якщо не сказати мізерними, накладами, здебільшого не розміщуються у вільному доступі в Інтернеті, і це в якійсь мірі утруднює доступ до них». Тому науковці-грушевськознавці й «поставили собі надзвичайно амбітну мету: зібрати, систематизувати та представити у вільному доступі весь масив джерел та літератури із грушевськіани»⁶⁷⁷.

⁶⁷⁶ e-АРХІВ Михайла Грушевського = Mykhailo Hrushevsky Digital Archives / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського: [офіц. портал]. Київ. <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua>

⁶⁷⁷ Там само.

Учасниками і партнерами проєкту є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут історії України Національної академії наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Історико-меморіальний музей Михайла Грушевського, Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові, Видавництво «Світ», Канадський інститут українських студій Альбертського університету (Канада), Центральний державний історичний архів України, м. Київ, Державний архів Одеської області, Державний архів Львівської області, Національна історична бібліотека України та ін.

Варто відзначити чітку, продуману і деталізовану структуру інтегрованого електронного ресурсу, розраховану на майбутнє поповнення і розвиток. Матеріал подано за блоками: Новини грушевськознавства; Електронні колекції; Бібліотека; Архіви; Галерея; Інтернет-ресурси.

У блоці «Новини грушевськознавства» розміщується актуальна інформація – анонси, повідомлення про нові видання, конференції, лекції, захисти дисертацій, рецензії тощо. Надзвичайно важливо, що в блоці «Бібліотека», розділі «Праці М. Грушевського» у вільному доступі розміщено всі відповідно систематизовані праці М. Грушевського у pdf-копіях (у всіх виданнях, передруках та перекладах), із сучасним бібліографічним описом, покажчиками ілюстрацій, імен тощо. Окремо представлено розділ «Видання, редаговані М. Грушевським або видані за участі М. Грушевського». До розділу «Грушевськіана» включено описи праць про М. Грушевського, зокрема, рецензії на його роботи та на редаговані ним видання.

Систематизовані реєстри архівних документів та матеріалів, на основі яких формуватиметься база електронних образів цих документів відповідно до чинного архівного законодавства, представлено у блоці «Архіви». Блок «Архіви» містить гіперпосилання до понад 20 архівів України та зарубіжних країн, де є документи про М. Грушевського. На цей час у ньому вже наповнені такі розділи: Архівні установи; Біографічні документи М. Грушевського; Особисті документи; Праці та матеріали до них; Історія України-Руси; Літературно-критичні та художні твори; Підготовчі матеріали; Документи науково-дослідної діяльності; Протоколи та стенограми засідань; Матеріали службової, громадсько-політичної та державної діяльності; Листування; Родинні майново-господарчі та фінансові документи; Службові майново-господарчі та фінансові документи; Матеріали про М. Грушевського; Ілюстративні матеріали; Фотопортрети М. Грушевського; Карикатури / шаржі на М. Грушевського; Портрети родичів; Групові знімки з родичами; Групові знімки з колегами та знайомими; Ілюстрації до наукових праць; Документи і матеріали родичів; Катерина Грушевська: Особисті документи; Олександр Грушевський: Особисті документи, Олександр Грушевський: Матеріали службової, громадсько-політичної та державної діяльності; Ольга Грушевська: Матеріали службової діяльності; Особисті документи, творчі та службові матеріали інших представників роду. Розділ «Бібліографічні матеріали» поки що не заповнений.

Різноплановий ілюстративний матеріал (фотографії, портрети, шаржі/карікатури), зображення меморіальних побутових речей, меморіальних місць тощо відображено у блоці «Галерея», який складається з розділів: Іконографічні матеріали;

Фотодокументи; Ілюстрації з видань; Меморіальні речі; Меморіальні місця; Вшанування пам'яті М. Грушевського; Відеоматеріали (Документальні та документально-постановочні фільми, Художні фільми).

Логічно, що на основі розміщених у цих блоках даних формуватимуться: хроніка життя та діяльності М. Грушевського (блок «Хроніка життя та діяльності»); електронні тематичні виставки (блок «Електронні колекції»); меморіальна карта (блок «Меморіальна карта»). Блок «Інтернет-ресурси» представляє Вебсайти, Електронні виставки, Електронні колекції, Публікації в електронних ЗМІ. Передбачається також відображати сторінки у соціальних мережах.

Безперечно, впровадження сучасних комп'ютерних технологій у науково-інформаційну діяльність, бібліографічні процеси дають змогу інтегрувати різноманітні документні ресурси у єдиний комплекс баз даних і знань, оперативно оприлюднювати й надавати доступ користувачам в усіх куточках світу до творчої спадщини М. Грушевського, її вивчення та увічнення його пам'яті.

Роман Дашкевич (1892–1975) – галицький український політичний і військовий діяч, полковник армії УНР (генерал-хорунжий в еміграції), правник, один із засновників української артилерії, батько видатного історика, археографа Ярослава Дашкевича⁶⁷⁸.

До 120-річчя від дня народження генерал-поручника Армії УНР Романа Івановича Дашкевича – видатного діяча української історії першої половини ХХ ст. фахівцями Львівської ОУНБ було підготовлено рекомендаційний список літератури «Українська історія в іменах. Роман Дашкевич» (Львів, 2013)⁶⁷⁹. Ця ж бібліотека підготувала також рекомендаційний список літератури «Постаті на тлі доби (Олена Степанів і Роман Дашкевич)», присвячений 120-річчю від дня народження старшини УСС Олени Степанів-Дашкевич і генерал-хорунжого Армії УНР Романа Дашкевича – подружжя, двох видатних діячів української історії революційно-визвольних часів початку ХХ ст.⁶⁸⁰

У передмові до посібника «Постаті на тлі доби (Олена Степанів і Роман Дашкевич)» (Львів, 2012) зазначається, що цю пару поєднала доля ще перед Першою світовою війною, проте до історії вони увійшли окремо – кожен завдяки власним заслугам і талантам. Вихідці з давніх українських шляхетських родів, обоє подолали тернистий шлях боротьби, подвигів і поневірянь⁶⁸¹. У біографічній частині посібника «Традиції легендарної родини» коротко описано основні константи цієї родини: високий рівень освіти, громадянська активність, ідеали державництва й соборності, тяглість історичної традиції. Зокрема, звертається увага на літератур-

⁶⁷⁸ Сварник Г. І. Дашкевич Роман-Микола Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2007. Т. 7. С. 250.

⁶⁷⁹ Українська історія в іменах. Роман Дашкевич : рек. список літ. до 120-річчя від дня народж. / Львів. обл. універс. наук. б-ка; упоряд.: І. Лешнівська, Л. Рудик, Г. Москович ; ред. Д. Дигас ; наук. ред. І. Лешнівська. Львів, 2013. 18 с.

⁶⁸⁰ Постаті на тлі доби (Олена Степанів і Роман Дашкевич) : рек. список літ. до 120-річчя від дня народж. О. Степанів і Р. Дашкевича / Львів. обл. універс. наук. б-ка ; упоряд. Л. Рудик; ред. Д. Дигас. Львів, 2012. 28 с.

⁶⁸¹ Там само. С. 3.